

ОПОЗИЦІЙНИЙ ДІАЛОГ У НІМЕЦЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ: ЛІНГВОСИНЕРГЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Піхтовнікова Л. С.

*доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри романо-германської філології,
професор кафедри східних мов та міжкультурної комунікації
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
майдан Свободи, 4, Харків, Україна
orcid.org/0000-0003-1830-0653
lpichtov@gmail.com*

Ключові слова: *атрактор, біфуркація, комплексний, моделювання поведінки, опозиція, опозиційний діалог, репелер, самоорганізація, синергетика, синергетична модель, тригер, художній текст.*

У статті досліджено явище опозиційного діалогу в художніх творах різних жанрів. Описано сутність опозиційного діалогу, його типи, а також комплексну взаємодію типів, які поступово змінюють один одного. Виокремлено критерії опозиційності діалогу: 1. В опозиційному діалозі предмет спільної розмови та напрями його обговорення позначаються в темі діалогу, а в ремі деталізація змісту розмови призводить до значного ускладнення, розгалуження реми. 2. Умовами опозиційності діалогу є розбіжності цілей комунікантів і/або їх незгода у трактуванні предмету обговорення. 3. Якщо комуніканти мають спільну ціль розмови, протилежні тлумачення предмету розмови відображаються експліцитно, якщо ж цілі розмови у комунікантів протилежні, вони набувають імпліцитного або експліцитного вираження. Пояснено сутність самоорганізації опозиційних діалогів, для цього залучені поняття синергетики: цілі-атрактори, репелери, точка біфуркації. Уведено постулат синергетики про те, що в самоорганізованих системах їхні частини здатні взаємно моделювати одна одну і навколишнє середовище. Цей постулат в опозиційному діалозі проявляється у взаємному моделюванні персонажами поведінки і цілей супротивника. Точками біфуркації (розгалуження) є моменти переходу в комплексному діалозі від одного типу діалогу до наступного. У мовленні персонажів такі переходи позначаються емотивними тригерами. Як правило, вживання емотивного тригера свідчить про перехід від реми попереднього етапу діалогу до теми наступного етапу. Започатковано схематичне зображення опозиційного діалогу, зокрема комплексного. Схема відображає механізми реалізації опозиційних відносин персонажів, при цьому враховується аспект самоорганізації, реалізації понять синергетики та їх зв'язок із моделюванням, плануванням кожним персонажем його поведінки і цілей опонента. Описано характерні риси тактики впливу опонентів один на одного (тактика наслідування, тактика рефлексивного керування). Мовленнєва реалізація тактик у роботі позначена як застосування тригерів переходу від однієї частини комплексного опозиційного діалогу до наступної. Продовження цієї роботи є перспективою подальших досліджень зі створенням універсальної інформаційно-синергетичної моделі комплексного опозиційного діалогу, вивченням мовностилістичного аспекту опозицій із його характерною синергією.

OPPOSITIONAL DIALOGUE IN GERMAN FICTION: LINGUISTIC SYNERGETIC ASPECT

Pikhtovnikova L. S.

Doctor of Science (Philology),

Professor at the Department of Romance and German Philology,

Professor at the Department of Oriental Languages and Intercultural Communication

V. N. Karasin Kharkiv National University

Svobody Square, 4, Kharkiv, Ukraine

orcid.org/0000-0003-1830-0653

lpichtov@gmail.com

Key words: *attractor, bifurcation, complex, behavior modeling, opposition, oppositional dialogue, repeller, self-organization, synergetic, synergistic model, trigger, literary text.*

The article investigates the phenomenon of oppositional dialogue in works of art of various genres. The essence of oppositional dialogue, its types, as well as the complex interaction of types that gradually replace each other are described. The criteria for oppositional dialogue are identified: 1. In oppositional dialogue, the subject of a joint conversation and the directions of its discussion are indicated in the topic of the dialogue – the theme, and in the rheme, the detailing of the content of the conversation leads to significant complication, branching of the rheme. 2. The conditions for oppositional dialogue are the differences in the goals of the communicants and/or their disagreement in interpreting the subject of discussion. 3. If the communicants have a common goal of the conversation, opposing interpretations of the subject of the conversation are reflected explicitly, but if the goals of the conversation of the communicants are opposite, they acquire implicit or explicit expression. The essence of self-organization of oppositional dialogues is explained, for this purpose the concepts of synergetics are involved: target attractors, repellers, bifurcation point. The postulate of synergetics is introduced that in self-organized systems their parts are able to mutually model each other and the environment. This postulate in oppositional dialogue is manifested in the mutual modeling by characters of the behavior and goals of the opponent. Bifurcation points (branching) are the moments of transition in a complex dialogue from one type of dialogue to the next. In the speech of characters, such transitions are indicated by emotional triggers. As a rule, the use of an emotional trigger indicates a transition from the rheme of the previous stage of the dialogue to the topic, the theme, of the next stage. A schematic depiction of oppositional dialogue, in particular a complex one, has been initiated. The scheme reflects the mechanisms for implementing oppositional relations between characters, taking into account the aspect of self-organization, implementation of the concepts of synergism and their connection with modeling, planning by each character of his behavior and the goals of the opponent. The characteristic features of the tactics of influencing opponents on each other (tactics of imitation, tactics of reflexive control) are described. The speech implementation of tactics in the work is designated as the use of triggers for transition from one part of a complex oppositional dialogue to the next. The continuation of this work is a prospect for further research with the creation of a universal information-synergistic model of a complex oppositional dialogue, the study of the linguistic-stylistic aspect of oppositions with its characteristic synergy.

Постановка проблеми. У художніх текстах різних жанрів однією з основних одиниць структури композиції є діалог між персонажами, інколи між автором та персонажем. Згода між комунікантами виражається у неопозиційному діалозі,

протистояння – в опозиційному [Піхтовнікова, 1992, с. 85]. Опозиційний діалог є розповсюдженим явищем у різних жанрах художньої літератури, оскільки він є одним із найкращих і економічних засобів вираження конфліктів, протиріч

буття, які передаються персонажами художнього твору. Удало створений опозиційний діалог акумулює багато інформації про такі протиріччя, про характери персонажів.

Дослідження опозиційного діалогу в художніх текстах спирається на роботи Л.С. Піхтовнікової, Г.В. Лещенко, Л.В. Цапенко, Т.В. Пастушенко, І.Є. Фролової [Піхтовнікова, 1992; Пастушенко, 2009; Pichtownikowa, 2009; Фролова, 2015; Лещенко, 2018; Цапенко, 2019; Піхтовнікова, 2021; 2024], у яких розглядалась сутність опозиційності, напруженості в художніх дискурсах різних жанрів, її ознаки і характеристики. Синергетичний аспект опозиційного діалогу у цій статті вивчається вперше, це перший крок до подальшого розроблення універсальної інформаційно-синергетичної моделі опозиційного діалогу.

Сьогодні наукові дослідження опозиційного діалогу в різних художніх жанрах існують переважно в літературознавчому аспекті. Його подальше вивчення в лінгвістичному, зокрема лінгвосинергетичному, світі є актуальним, зважаючи на популярність такого діалогу в художній літературі та недостатність розробок цього напрямку.

Мета статті полягає у спробі залучення лінгвосинергетичних понять для вивчення самоорганізації опозиційного діалогу. **Завданнями** статті є виявлення сутності самоорганізації діалогу, її ілюстрація на прикладах німецькомовної байки та детективу.

Об'єкт дослідження – тексти байок німецьких авторів та детективна розповідь Е.Т. Гофмана «Панна Скюдєрі». **Предмет** дослідження – сутність опозиційного діалогу та прояв у ньому самоорганізації через взаємне моделювання цілей і поведінки опонента.

Матеріалом дослідження слугували тексти байок німецьких авторів Й.В.Л. Глейма і Г.К. Пфєффеля та детективне оповідання Е.Т. Гофмана «Панна Скюдєрі».

Виклад основного матеріалу дослідження.

Аналіз опозиційних діалогів у лінгвосинергетичному аспекті (на матеріалі німецьких текстів байок та детективу)

Критерії опозиційності діалогу виражено в таких положеннях:

1. В опозиційному діалозі предмет спільної розмови та напрями його обговорення позначаються в темі діалогу, а в ремі деталізація змісту розмови призводить до значного ускладнення, розгалуження реми.

2. Умовами опозиційності діалогу є розбіжності цілей комунікантів і/або їх незгода у трактуванні предмету обговорення.

3. Якщо цілі розмови у комунікантів протилежні, вони набувають експліцитного, а частіше – імпліцитного вираження [Цапенко, 2019, с. 87].

Опозиція персонажів у художньому тексті може бути виражена у різному ступені і з різною інтенсивністю. Відповідно до характеру та інтенсивності розвитку опозиції, виокремлено три основні типи опозиційного діалогу [Піхтовнікова, 1992, с. 85–99; Цапенко 2019, с. 88]:

1) Діалог зі швидким зростанням непримиренності, що відображає відкриту полярність персонажів. Такий тип діалогу часто зустрічається в байці, анекдоті, а також у тій частині детективу, де зароджується його інтрига.

2) Діалог із поступовим зростанням непримиренності, що виражає зародження і прояв полярності персонажів. Такий тип діалогу зустрічається в байці, притчі, художній прозі романів, новел.

3) Діалог, що виражає приховану опозицію, яка не добігає до конфлікту. Такий тип діалогу зустрічається в байках, гуморесках, художніх текстах, що відображають політичні дебати.

Новий погляд, який веде до поглибленого аналізу опозиційного діалогу, дає змогу схематично виразити його сутність, ознаки і динаміку, надає синергетика – наука про самоорганізацію і функціонування складних систем [Піхтовнікова, 2021, с. 489–497; Pichtownikowa, 2008, s. 13–51]. Самоорганізованою складною системою опозиційний діалог є у тому сенсі, що в ньому кожен крок, репліка опонента залежать від попередніх кроків, реплік другого опонента. У такому процесі є багато непередбаченого, динаміка такої системи є нестійкою, з несподіванками, а результат діалогу також неможливо визначати заздалегідь. Отже, система функціонує за власним режимом, на який опоненти не можуть впливати одноосібно, оскільки мають протилежні цілі.

Базовими поняттями синергетики є «атрактор» (тимчасова або постійна ціль, до якої прямує система), «репелер» (обмеження на стан чи дію системи), «параметр порядку» (головний двигун системи, що вибирає її оптимальний рух до цілей-атракторів і допомагає позбавитися пасток репелерів). Важливим є також поняття «точка біфуркації». Це такий стан системи, з якого вона далі може рухатися у різних напрямках, а це лежить у точці біфуркації від легкого підштовхування системи до певного напрямку. Нестійкість і непередбачуваність поведінки системи проявляється саме в точках біфуркації, а також у відкритості системи до впливу зовнішнього середовища. Ще один важливий постулат синергетики полягає у тому, що різні частини складної самоорганізованої системи можуть моделювати одна одну і зовнішнє оточення [Pichtownikowa, 2008, s. 35–36]. Саме це взаємне моделювання поведінки частин системи є ключовим для розроблення моделей опозиційного діалогу, адже в ньому кожен опонент

моделює цілі, поведінку, тактику іншого опонента з метою використати свою модель собі на користь.

Поняття «бути моделлю» означає створення ідеалізованого знакового образу, що спрощено відображає оригінал. Кожен опонент в опозиційному діалозі в міру своїх здібностей створює модель поведінки іншого опонента, його цілей, тактики їх досягнення, і все це намагається використати на свою користь. Він у перебігу діалогу відзначає знакові характеристики поведінки свого опонента і використовує їх для побудови своєї тактики. Залежно від ступеню непримиренності в опозиційному діалозі знаки моделей виникають поступово або одразу. Це залежить значною мірою від мовленнєвої та просодичної поведінки опонентів, а в мовленні ключовими стають так звані тригери [Лещенко, 2018].

На думку Г.В. Лещенко, наративна напруженість у текстах художніх творів реалізується за допомогою тригерів та інтенсифікаторів – дескрипцій, що присутні у вербальній тканині наративу. Серед таких тригерів є когнітивні та емотивні. Перші активують, насамперед, інтелективну реакцію читача (у формі запитань, інференцій і припущень стосовно сюжетного розвитку подій), що супроводжена емоцією. Емотивні тригери активують, насамперед, емоційну реакцію читача (зацікавленість, збентеженість та ін.), супроводжувану інтелективною реакцією. Інтелективно-емоційні реакції читача на наративний текст посилюються інтенсифікаторами наративної напруженості. Когнітивні й емотивні тригери та інтенсифікатори є системою стандартних наративних засобів [там само, с. 8].

Використання понять тригера та інтенсифікатора під час аналізу складного, комплексного діалогу персонажів дає змогу знаходити в тексті вербальні вирази цих понять і, таким чином, структурувати складники діалогу. Тригери є інтенсифікаторами для сприйняття інформації читачем та посилення його оцінок. Наявність тригерів дає змогу досить чітко виявити комплексну структуру діалогу (типи опозиції у ньому, перехід між типами). Окрім того, маркування тексту тригерами конкретизує спостереження тактик персонажів у діалозі для досягнення їхніх цілей. Ці тактики зводяться до двох типів: намагання підкорювати співбесідника (іншого персонажа) за допомогою адаптивного керування з використанням, наслідуванням його поведінки та уявлень; за допомогою рефлексивного керування. Перший спосіб використовує актуальні висловлення або уявлення опозиційного співбесідника в інтересах першого персонажа. Другий спосіб базується на спробах нав'язати, нав'язати опоненту певні дані та уявлення про першого опонента, які вигідні йому

і стимулюють бажану поведінку супротивника. Усі ці загальні спостереження наочно конкретизуються в аналізі опозиційних діалогів у текстах різних жанрів. Маркування тексту опозиційного діалогу тригером також указує на перехід у діалозі від теми до реми.

У моделюванні поведінки кожного опонента стають зрозумілими цілі-атрактори його супротивника, його репелери, а тактику досягнення цілей виражає параметр порядку цієї гнучкої, непередбачуваної складної системи протистояння.

Прикладом опозиційного діалогу першого типу може слугувати байка Г.К. Пфєффеля (G.K. Pfeffel) «Der Scorpion» [Pfeffel, 1861]. Непримиренний діалог між Скорпіоном і Вівчарем розвивається миттєво. Вівчар готовий розчавити Скорпіона, але той встигає вигукнути: я – корисний, із моєї отрути виготовляють протиотруту: «Halt' ein!» rief das Insekt: «ist dies der Lohn / Für meine Nützlichkeit?» ... «Wer kennet nicht mein Oel? – / Es wehrt dem schnellen Gifte, / Wenn euch mein Stachel ritzt». На це Вівчар відповідає: якби тебе не було, так і протиотрута не потрібна: «gäb' es keine Scorpionen, / So brauchte man ihr Oel auch nicht». [Піхтовнікова, 2011, с. 42; Pfeffel, 1861]. Цей короткий діалог прямо відображає вороже ставлення персонажів один до одного та їхні протилежні цілі: знищити ворога; запобігти своєму знищенню.

У цьому прикладі взаємне моделювання поведінки персонажів дуже просте. Ціль-атрактор Скорпіона – вижити. Для цього він вибирає аргумент – свою корисність для приготування протиотрути. Ціль Вівчара – знищити Скорпіона, тому він легко знаходить заперечення корисності опонента і перемагає. Протилежність цілей-атракторів опонентів у цьому тексті є також протилежністю їх репелерів. Точка біфуркації діалогу настає після репліки Скорпіона перед відповіддю Вівчара. Вона вказує перехід від теми діалогу (Я – корисний) до реми (із твоїм зникненням не буде потрібною і твоя корисність).

Другий тип діалогу, як і перший, також характеризується непримиренністю персонажів, але прояв опозиції інший. Тут опозиція також задана спочатку, але зіткнення персонажів відбувається не одразу: напруженіший момент зіткнення відтягується, не зрідка завдяки розлогу монологу негативного персонажа. Прикладом опозиційного діалогу другого типу може слугувати байка Й.В.Д. Глейма (J.W.L. Gleim) «Die Elster. Der Uhu» («Сорока і Пугач») [Піхтовнікова, 2011, с. 39; Gleim, 1775]. У розлогу монолозі Сорока стрекоче про численні недоліки співу різних птахів, їхні лінощі і резюмує: «Ach, wie könnt ich so faul doch seyn» (Я б не змогла бути такою ледащою). На це Пугач відповідає короткою реплікою: «Ach,

hielt die Elster doch das Maul!//Ach, wäre sie doch faul!» (От якби Сорока замовчала, от якби вона була ледащою). У цій байці конфлікт інтересів зростає з набридливим стрекотінням одного персонажа (довгий монолог), а кульмінація настає у короткій репліці другого персонажа. Отже, характерний вираз опозиції у діалозі другого типу посилюється контрастом між розлогим та стислим мовленням персонажів.

У цьому діалозі взаємне моделювання цілей і поведінки персонажів також дуже просте. Цілі вони вимовляють експліцитно, і одразу зрозуміла їх протилежність. Фактор лінощів для Сороки є несприйнятливим, а для Пугача – бажаним для його опонентки. Репелери для опонентів також зрозумілі. Тема діалогу виражена в репліці Сороки, а рема – у відповіді Пугача. Поступовість нарощення непримиренності персонажів тут виражено імпліцитно – у їхніх уявленнях, а далі в репліках її експліцитна реалізація.

У діалозі третього типу опозиція персонажів, прихована у підтексті, існує імпліцитно. Протиріччя не доводяться до конфлікту, це надає діалогу іронічного забарвлення. Ілюстрацією такого типу діалогу може слугувати байка Г.К. Пфелля «*Der Krebs*» («Рак») [Pfeffel, 1861]. У ній одну сторону представляє Рак, якого Фея зварила до столу гостям, а далі – їм на втіху – його ожирила і в такому вигляді знов пустила у струмок. Інші Раки у струмку зраділи поверненню, але не змогли приховати свою заздрість до червоного «мундиру» першого Рака. На репліки одного зі своїх братів-Раків червоний Рак відповів іронічно: «*Dazu gelangt man leicht*». – «*Man lässt sich nur lebendig siedeln*» (щоб отримати красиве вбрання, достатньо дати себе зварити живцем). Такий діалог містить приховану опозицію і створює атмосферу іронії.

Моделювання цілей та поведінки опозитивних персонажів (зварений Рак, інші Раки у струмку) у цьому типі діалогу є дещо складніше, ніж у попередніх типах. Автор спочатку описує попередні події (Чарівниця зварила Рака, а далі ожирила і випустила у струмок). Опозиція розгортається на основі цих попередніх подій. Ціль Раків у струмку – виглядати так красиво, як їхній брат. У звареного Рака, може здатися, немає ніякої цілі, але після заздрості інших вона у нього з'являється: провчити інших, які йому заздять. Цьому і присвячено його фінальну репліку.

У розглянутому прикладі є характерна ознака діалогів із прихованою опозицією: ціль одного або обох опонентів з'являється не одразу, а поступово як реакція на поведінку супротивника. У таких діалогах особливо наочно помітна точка біфуркації сюжету – несподіваний поворот подій після появи цілі одного з опонентів.

Цілком зрозуміло, що межа між опозиційним і неопозиційним діалогом не є абсолютно чіткою. Значну роль тут відіграє контекст розповіді. Саме він сприяє розумінню імпліцитного складника незгоди комунікантів, змушеності їх опозиції попри взаємному співчуттю, виражає у собі приховану розвідку можливості скоїти злочин тощо. Але у будь-якому разі подані вище критерії опозиційності діалогу можуть слугувати орієнтиром для пошуку в тексті опозицій комунікантів [Цапенко, 2019, с. 87].

Зазначимо також, що у складних художніх текстах, наприклад у детективі, діалоги персонажів часто мають комплексну форму: діалог починається, наприклад, із позицій ворожнечі, потім настає вимушена згода комунікантів, а далі – їх прихована опозиція. Для аналізу таких комплексних діалогів ефективним є використання поняття перемикача (тригера). У таких діалогах найбільше проявляється їх самоорганізація, отже, своєчасно для аналізу застосувати апарат понять синергетики.

Для прикладу розглянемо структуру комплексного опозиційного діалогу у детективі Е.Т.А. Гофмана «*Das Fräulein von Scuderi*» («Панна Скудері») [Hoffman, 2017; Гофман, 1990].

Перший опозиційний діалог цього оповідання є комплексним. У першій частині-зав'язці опозиції персонажів ще немає, але є настороженість персонажа покоївки Мартінєр: серед ночі лагідний голос із вулиці благає: «*So macht doch nur auf um Christus willen, so macht doch nur auf!*» (Відчиніть заради Христа-Бога!). Покоївка припускає, що грабіжник не може просити так жалібно; мабуть, це якийсь постраждалий. Але, відчиняючи йому, Мартінєр змінює свій голос на чоловічий для безпеки [Hoffman, 2017, с. 1; Гофман, 1990].

У цій частині діалогу моделювання цілей і поведінки персонажів цілком спирається на припущення, які далі виявляються невірними.

У другій частині діалогу відбувається поступова реалізація опозиції – покоївка Мартінєр не дозволяє юнаку з вулиці зустріч із пані Скудері серед ночі, а той наполягає, наголошуючи, що це порятунок нещасного від загибелі, а доля не вибирає час і годину, коли нещастя влучає, ніби блискавка.

Тут уже визначеною є прихована опозиція цілей комунікантів, яка стає їм одразу зрозумілою. Те, що є ціллю-атрактором для одного, стає репелером для іншого. Але події ще не добігають конфлікту, і моделювання подальшої поведінки опонентів ще припускає мирне завершення цього нічного візиту, хоча обом очевидна протилежність їхніх цілей.

Третя частина діалогу є вираженням у край загостреної непримиренності персонажів. Юнак

із вулиці, якого впустила в дім покоївка, показав їй кинджал і крикнув несамовито: «*Führt mich zu Eurem Fräulein!*». Покоївка стояла на смерть біля дверей пані, щоб не впустити туди юнака. Він зреагував: «*Entsetzliches Weib, du willst mein Verderben – nun ist alles aus, alles aus! – nimm! – nimm; gib das dem Fräulein heute noch – morgen wenn du willst*», «*Um deiner Seligkeit willen, gib das Kästchen dem Fräulein*» («Недобра жінко! Ти хочеш занапастити мене. Тепер все пропало. На! Віддай це своїй господині сьогодні або завтра» ... «Заради всього святого, віддай їй цей коробок» – і вибіг на вулицю) [Hoffman, 2017, S. 4; Гофман, 1990].

У третій частині діалогу вкрай загострена непримиренність персонажів усе ж не закінчується трагічно, а переходить у стан прихованої опозиції. Момент переходу є точкою біфуркації діалогу, розгалуженням можливостей подальшого руху подій. Покоївка не могла змодельовати, що її опонент дасть задній хід, і наполягатиме далі тільки на передачі його листа до панни Скюдєрі. Але юнак прийняв таке рішення, і система гострих відносин опонентів перейшла до прихованої ворожнечі. Емотивним тригером переходу в точці біфуркації є вигук юнака: «*Entsetzliches Weib, du willst mein Verderben – nun ist alles aus, alles aus!*» (Недобра жінко! Ти хочеш занапастити мене. Тепер все пропало).

Отже, на протязі всього цього комплексного опозиційного діалогу опоненти тричі змінювали моделі своїх припущень щодо цілей супротивника, що схематично можна відобразити так:

1. Покоївка: із вулиці благає постраждалих – Юнак: потрапити в дім.

2. Юнак: зустрітись із панною Скюдєрі, для цього навіть погрожує ножем. – Покоївка: не допустити цього будь-якою ціною.

3. Покоївка: стояти на смерть біля дверей хазяйки. – Юнак: хоча б передати пані його листа.

Слід зазначити тактику персонажів для підкорення опонента на різних етапах комплексного діалогу.

На початку діалогу обидва персонажі використовують адаптивну тактику з наслідуванням у своїх інтонаціях. Лагідний голос юнака і його

прохання відчинити двері заради Христа-Бога нав'язують покоївці уявлення, що грабіжник так не може говорити, ймовірно, це проситься якийсь постраждалий. Своєю чергою, покоївка ще не вільна від підозри, тому у своїй відповіді надає своєму голосу чоловічі інтонації, щоб чужинець утік, якщо в нього недобрі наміри.

У другій частині діалогу юнак також використовує для своєї цілі адаптивну тактику з механізмом наслідування: жалібно пояснює покоївці, щоб її розчулити, чому йому необхідно серед ночі поговорити з мадемуазель Скюдєрі: «*Ich beschwöre Euch, Frau Martiniere, habt die Barmherzigkeit und öffnet mir die Türe. Wißt, daß es darauf ankommt, einen Unglücklichen vom Verderben zu retten, wißt, daß Ehre, Freiheit, ja das Leben eines Menschen abhängt von dem Augenblick, in dem ich Euer Fräulein sprechen muß.*

Kehrt sich denn das Schicksal, wenn es verderbend wie der tötende Blitz einschlägt, an Zeit und Stunde?» [Hoffman, 2017, s. 2].

У третій частині діалогу найбільшого загострення персонаж використовує тактику рефлексивного керування (демонструє поведінку злодія, щоб залякати покоївку). Але та не поступається, і ціль опозитивного персонажа не досягається, а змінюється пом'якшеним прагненням – лише передати пакунок Скюдєрі.

Графічну схему розглянутого комплексного опозиційного діалогу можна представити в наочній, табличній моделі.

Окремі типи власне опозиційного діалогу зустрічаються переважно в художніх творах малих жанрів. Комплексний діалог спостерігається у розлогіх текстах художніх творів і являє собою найбільший науковий інтерес для дослідника. У комплексних опозиційних діалогах органічно поєднані його синергетичний, комунікативний, мовленнєвий рівні, тому дослідження такого типу діалогу є цікавою науковою перспективою подальших досліджень.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Опозиційний діалог у художніх творах є розповсюдженим явищем, оскільки він найкраще передає настрої, цілі, прагнення персонажів. Існує три основні типи цього

Етапи комплексного діалогу	Тригери переходів	Тактики персонажів для підкорення опонента	Персонажі
Неопозиційний початок діалогу	Позначені в текстовому аналізі прикладу	Адаптивна тактика з механізмом наслідування	Покоївка, юнак
Поступова реалізація опозицій	Позначені в текстовому аналізі прикладу	Адаптивна тактика з механізмом наслідування	Покоївка, юнак
Прихована опозиція персонажів		Тактика рефлексивного керування	Покоївка, юнак

Рис. 1. Схема опозиційного діалогу

діалогу з їхніми характерними ознаками. На основі цих типів в об'ємних художніх творах (роман, детектив, розповідь та ін.) спостерігаються комплексні опозиційні діалоги, у яких один тип поступово переходить в інший. Самоорганізація опозиційного діалогу, особливо комплексного, полягає у тому, що результат неможливо визначити і навіть передбачити, оскільки опоненти не можуть впливати на нього одноосібно, маючи протилежні цілі. Діалог як система функціонує за власним режимом, що відображає непередбачувану поведінку опонентів. Цілі й поведінка персонажів проявляються динамічно, моделюються кожним із них залежно один від одного. При цьому з погляду синергетики в комплексному опозиційному діалозі перехід від одного типу діалогу до наступного маркується в тексті емотивними тригерами (часто – висловленням персонажа), і є точкою біфуркації, розгалуженням та еволюцією цілей опонентів.

Перспективою подальшого дослідження у вибраному напрямі є створення універсальної інформаційно-синергетичної моделі опозиційного діалогу в художніх творах різних жанрів, зокрема публіцистиці, юриспруденції, політичних дебатах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лещенко Г. В. Категорія напруженості в англomовному гостросюжетному оповіданні: лінгвокогнітивний аспект : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.04. Харків, 2018. 36 с.
2. Пастушенко Т. В. Опозиція у мові та мисленні: еволюція чи деградація? *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна*. 2009. № 838. С. 7–14.
3. Піхтовнікова Л. С. Еволюція німецької віршованої байки (XIII–XXI століття): стилістико-синергетичний та зіставний аспекти : монографія. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2021. 505 с.
4. Піхтовнікова Л. С. Композиційно-стилістичні особливості віршованої байки (на матеріалі німецьких віршованих байок XVIII століття) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 1992. 338 с.
5. Піхтовнікова Л. С. Опозиційний діалог у німецькому художньому тексті. *Тези доповідей XXIII наукової конференції «Каразінське читання: Людина. Мова. Комунікація»*. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2024. С. 84–87.
6. Піхтовнікова Л. С. Тексти малих форм: Лінгвостилістична інтерпретація. Дидактизація. Переклад. Монографія : навчальний посібник. Ч. 1. Маріуполь : ПДТУ, 2011. 160 с.
7. Цапенко Л. В. Англomовна детективна розповідь: прагматилістичний та лінгвосинергетичний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Запоріжжя, 2019. 256 с.
8. Фролова І. Є. Регулятивний потенціал стратегії конфронтації в англomовному дискурсі : автореф. дис. ... докт. філол. наук. Харків, 2015. 36 с.
9. Pichtownikowa L. Synergie des Fabelstils: Die deutsche Versfabel vom 13-21 Jahrhundert. Monographie. Ukrainische Beiträge zur Germanistik. Band 5. Aachen: ShakerVerlag, 2008. 322 s.
10. Gleim J.W.L. (1775). *Sämtliche Schriften. Neue und verbesserte Auflage. Zweyter Theil. Fabeln, Romanzen*. Leipzig. 96 s.
11. Hoffmann E.T.A. (2017). *Das Fräulein von Scuderi. Eine Erzählung aus dem Zeitalter Ludwigs XIV*. Stuttgart: Reclam.
12. Pfeffel G. K. (1861). *Fabeln und Erzählungen*. 1. Bd. Hrsg. v. H. Hauff. Stuttgart und Tübingen. 308 s.
13. Гофман Е.Т. (1990). Панна Скюдери / пер. Є. Поповича. ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=720/

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

REFERENCES

1. Leschenko, H. V. (2018). *Katehoriia napruzhenosti v anhlo movnomu hostrosiuzhetnomu opovidanni: linhvokohnityvnyj aspekt* [The category of tension in English-language action narrative: a linguocognitive aspect]. Abstract of the dissertation. ... Doctor of Philology / 10.02.04. Germanic languages. Kharkiv: KhNU imeni V.N. Karazina, 36 p.
2. Pastushenko, T. V. (2009). *Opozytsiia u movi ta myslenni: evoliutsiia chy dehradatsiia? [Opposition in language and thought: evolution or degradation?]*. *Collection of scientific works of V.N. Karazin Kharkiv National University*, 838, 7–14.
3. Pikhovnikova, L. S. (2021). *Evoliutsiia nimetskoï virshovanoi bajky (XIII–XXI stolittia): stylistyko-synerhetychnyj ta zistavnyj aspekty: monohrafiia* [The Evolution of the German Verse Fable (13th–21st Centuries): Stylistic-Synergetic and Comparative Aspects: Monograph]. Kharkiv : KhNU imeni V.N. Karazina, 505 p.
4. Pikhovnikova, L. S. (1992). *Kompozytsijno-stylistychni osoblyvosti virshovanoi bajky (na materiali nimets'kykh virshovanykh bajok KhVIII stolittia): dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.04* Hermanski movy [Compositional and stylistic features of a poetic fable (based on the material of German poetic fables of the 18th century)]. Dissertation ... candidate of philological sciences: 10.02.04 Germanic languages. Kyiv: Kyivskyj derzhavnyj pedahohichnyj instytut inozemnykh mov, 338 p.

5. Pikhtovnikova, L. S. (2024). Opozytsijnyj dialoh u nimets'komu khudozhn'omu teksti. Tezy dopovidej KhXIII naukovoï konferentsii «Karazins'ki chytannia: Liudyna. Mova. Komunikaçiiia» [Oppositional Dialogue in German Fiction]. Abstracts of the 23rd Scientific Conference «Karazin Readings: Human. Language. Communication». Kharkiv: KhNU imeni V.N Karazina, pp. 84–87.
6. Pikhtovnikova, L. S. (2011). Teksty malykh form: Linhvostylistychna interpretatsiia. Dydaktyzatsiia. Pereklad. Monohrafiia / Navchalnyj posibnyk. Chastyna 1. [Small-form texts: Linguistic-stylistic interpretation. Didactization. Translation. Monograph / Textbook. Part 1.]. Mariupol: PDTU. 160 p.
7. Tsapenko, L. V. (2019). Anhlovna detektyvna rozpovid': prahmastylistychnyj ta linhvosynerhetychnyj aspekty. Dys. ... kand. filol.nauk / 10.02.04. Hermans'ki movy. [English-language detective story: pragmatic stylistic and linguosynergetic aspects]. Dissertation ...candidate of philological sciences / 10.02.04. Germanic languages. Zaporizhzhia, 256 p.
8. Frolova, I. Ye. (2015). Rehuliatyvnyj potentsial stratehii konfrontatsii v anhlovnomu dyskursi. Avtoreferat dys... dokt. filol.. nauk. [The regulatory potential of the confrontation strategy in English-language discourse]. Abstract of the dissertation... Doctor of Philology Sciences, Kharkiv, 36 p.
9. Pichtownikova, L. (2008). Synergie des Fabelstils: Die deutsche Versfabel vom 13–21 Jahrhundert. Monographie. Ukrainische Beiträge zur Germanistik. Band 5. Aachen: ShakerVerlag, 322 p.

ILLUSTRATIVE MATERIAL

10. Gleim J.W.L. (1775). Sämtliche Schriften. Neue und verbesserte Auflage. Zweyter Theil. Fabeln, Romanzen. Leipzig, 96 s.
11. Hoffmann E.T.A. (2017). Das Fräulein von Scuderi. Eine Erzählung aus dem Zeitalter Ludwigs XIV. Stuttgart: Reclam.
12. Pfeffel G. K. (1861). Fabeln und Erzählungen. 1. Bd. Hrsg. v. H. Hauff. Stuttgart und Tübingen, 308 s.
13. Hofman E.T. Panna Skiuderi. Pereklad Yevhena Popovycha. [Miss Scuderi. Translated by Yevhen Popovich]. 1990. ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=720/

Дата першого надходження рукопису до видання: 30.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 27.11.2025

Дата публікації: 30.12.2025